

KIRÁLYAINK HADSEREGE

Címeres zászlók alatt

A 13. század végére a tartományurak körül magánhadseregek alakultak ki, s ezzel a veszéllyel az ország trónjáért küzdő fiatal Károly Róbertnek szembe kellett néznie. Ráadásul a megerősített helyek (ideértve a királyi várakat is) szintén az oligarchák ellenőrzése alatt álltak, s – a krónikás utalás szerint – ezeket a hatalmukban tartók nem adták át a királynak. A fiatal Károly Róbert (és tanácsadói) a tartományurak ellentéteire építve, a vele jó viszonyt tartó bárói seregekkel együtt érte el első sikereit, s lépésről lépésre alakította ki az oligarcháktól független „saját” támogatói körét. Így már 1312-ben, a rozgonyi csata időszakában a király mellett állnak nemcsak az Abákkal rossz viszonyban lévő tartományúr, Petenye (fia) Péter és csapatai, hanem a szepesi lándzsás nemesek és az ottani szászok, a Sárospatak környéki nemesek, a johannita lovagok és a kassai polgárok. Rajtuk kívül az 1310-es években már bizvást számíthatott az uralkodó a főpapok fegyveres erejére is.

A tartományúri hatalom leverése után a király tulajdonában megtartott várak várnagyai és csapataik alkotják a vidéken állomásozó királyi haderőt. Mivel az új várnagyok hűséget próbáló időkben tanúsított helytállásuknak köszönhetik posztjukat, „saját” haderejük egyben a király hadereje is. A stratégiaileg fontos várak várnagyai egyben (saját nagyobb magánbirtokkal, a királyi udvarban szerzett jelentősebb jövedelemmel rendelkező) királyi bárók is, akik a vidéki várakba familiáris alvárnagyait költöztetik be.

A 14. századi országos tisztségek közül részleteiben eddig leginkább az országbírói intézmény történetét tárta fel a kutatás. Általában az országbírók felügyelik a Cseh- és Morvaország irányában stratégiaileg fontos Vág-völgyi várakat, illetve esetenként Turóc megyét, máskor a Lengyelország határán fekvő Szepességet. Emellett – történelmi hagyományként – az uralkodó körül csoportosuló tisztségviselők köre, az ott nevelkedő, ifjúvá serdülő, előkelő származású apródok, majd közülük az uralkodó és családja által megkedvelt, így a királyi udvarban tovább szolgáló s a drága nehézfegyverzet megvásárlására képes páncélos lovasok adják az utánpótlását a királyi bandériumnak. Az általában „címeres zászló” jelentésű latin *banderium* szóból származik a hasonló jelentésű olasz *banderia*. A kifejezés értelméből következik, hogy egyes csapattestek zászlók köré szervezve vonultak a csatátérre. A lovagok alkotta hadsereg – a korabeli nyugat- és közép-európai szokásoknak megfelelően – valószínűleg már a 14. században is nehézfegyverzetű páncélos lovagokból és a melléjük beosztott könnyűlovas íjászokból, valamint a gyalogosokból állt. (Vannak hadtörténészek, akik az így szervezett „lándzsa” [*gleve*] mint katonai egység elterjedését csak a 15. századra teszik.) 10 lándzsa alkotott egy szakaszt vagy káplárságot, 100–150 lándzsás egy zászlót vagy kompániát. A gyalogosoknak leginkább csak másodlagos szerep jutott, de az egyes objektumokat őrző íjászok esetenként fontos feladatot kaptak: Nagy Lajos uralma utolsó szakaszában az akkoriban igen jó hírnévnek örvendő angol íjászok őrizték Erdélyben a Töröcsvári-szorost. Történetírásunkban már szinte dogmává merevedett állítás szerint a banderiális rendszer Károly Róbert alatt új szervezeti formát öltött: most az urak saját (családi címerüket ábrázoló) zászlóik alatt vonultathatták harcba a csapataikat.

*Lovag búcsúzik szeretteitől,
mögötte bandériuma várakozik.
(Részlet a kassai Szent Erzsébet
székesegyház 1470 körül készült,
szárnyas oltáráról, amely
II. András lánya, a később szent
avatott Erzsébet életének jelenete
örökítette meg)*

A források ezzel szemben azt bizonyítják, hogy nemcsak a bandériális hadszervezet, hanem a magán (nem királyi) hadvezéri – családi – címeres zászlók alatt harctérre vonuló seregek szokása is a 13. század második felére megy vissza, s nem Károly Róbert újítása: (Kézai Simon krónikája már a hunok seregéről írva megemlékezik Attila turulmadarat ábrázoló bandériumáról; 1259–1260-ban István – a későbbi V. István király – lovaspecsétjén sokszalagos zászlajú lándzsát láthatunk, a zászlón a herceg stájerországi címerével, a párduccal.)

A tartományúri hatalom „felértékelte” a nem királyi címeres zászlókat, s mivel használatuk meghonosodott, Károly Róbert, majd Nagy Lajos továbbra is engedélyezte használatukat, ha valamely főúr önálló sereget vezetett. Az Anjou-korban az uralkodó zászlaja volt az egész sereg hadijelvénye, ha az országos (királyi) haderő vonult a harctérre, de ha egy-egy elkülönített sereget valamely főúr vezetése alatt bocsátott harcba, zászlótartója az illető családi címeres zászlóját tarthatta. Így harcoltak a Lackfi-címer sárkányos zászlaja alatt a második nápolyi hadjáratban a Lackfi testvérek, a Sónak mondott László és Morocok (Morocsuk).

A zászlót leggyakrabban a sereg vezetője tartotta a csatában, de ha a király is részt vett a hadjáratban, nem maga az uralkodó, hanem valamelyik előkelő úr emelte magasba. Így a krónikás elbeszélés szerint a litván Belz várának 1352-es ostrománál – ahol Nagy Lajos maga is jelen volt – Bebek István kezében egymás után négy zászlót törtek el a harc hevében, s csak ezután vonult vissza. 1330-ban a „király zászlóvivői” külön testületet alkottak; „mesterük”, azaz vezetőjük Gyge fia János fia Lőrinc mester bírói kiváltságban részesült. Talán ők biztosították – szállították, őrizték – a királyi zászlókat, s adták át szükség szerint a csatában a zászlótartó főúrnak. A Bebek (Bubek) család tagjai egyébként többször is szerepelnek királyi zászlótartóként, így István az említett 1352-es belzi szereplésén kívül 1357-ben is, ezúttal fivérével, Györggyel együtt Nagy Lajos zászlótartója, 1387-ben Bebek Detre pedig Zsigmondé. Van olyan vélemény, hogy a csapataikkal saját zászló alatt hadba vonuló főurakat nevezték el zászlósuraknak, ezt a feltételezést azonban egyelőre óvatosan kell kezelnünk. (A királykoronázásoknál például az egyes „társországok és melléktartományok” zászlóinak a tartóiból is levezethető ez a megtisztelő cím, ezzel szemben könnyen lehet, hogy a 14. századi hadseregben esetenként kisebb, nem országos méltóságot viselő úr is kaphatott önálló alakulata élén saját zászlóra jogosító parancsnoki jogkört.) Kisebb ellenséges betörések esetén elégséges lehetett, ha az érintett terület élén álló tisztségviselő a „saját” csapataival száll szembe az ellenséggel. Így például 1345-ben Lackfi András székely ispán a székelyekkel együtt veri meg az Erdélyre törő tatárokat. Az 1340-es években a Zára környéki harcokban Miklós szlávón és horvát–dalmát bán, valamint Kotromanić István bosnyák bán vezeti a magyar seregeket, de később megjelenik a hadszíntéren személyesen Lajos király is.

A 14. század közepén író Matteo Villani firenzei krónikás úgy írja le a magyar király haderejét, hogy előre megállapított rend szerint minden főúr és község köteles volt a király hívó szavára megfelelő számú lovas azonnal hadba indítani. Ez megítélésünk szerint csak annyiban igaz, hogy az 1351-ben Lajos által is átírt és megerősített 1222. évi *Aranybulla* megfelelő intézkedése (7. §) szerint idegen országba (esetünkben Itáliába) induló magyar királyi sereget az uralkodó és a királyné bandériumai mellett az országos és királyi várnagyi tisztségek betöltőinek vezetése alatt álló csapatokból állították össze. (Városok, községek seregei tehát külföldre nem vonultak hadba, illetve csak esetenként zsoldért, vagy ha egy-egy város kiváltságlevele ezt egyértelműen előírta.) Az *Aranybullában* foglaltaknak megfelelően, ha idegen sereg támadt az országra, a király természetesen számíthatott mindenki – a tisztségviselői seregtettek mellett a kisebb nemesek, a könnyűfegyverzetű kunok, a székelyek és (időnként) a románok – fegyvereire is. Ellenséges sereg betörésére azonban hazánk Anjou-kori nagyhatalmi állása mellett alig került sor. (Ilyen volt pl. az 1345-ös tatár veszély, vagy az 1375. évi török beütés.) A jól megalapozott királyi gazdaságpolitikának köszönhetően a királyi kincstár nem roppant bele a hadjáratok zsoldfizetéseibe. Még 1378-ban is arra utasította Nagy Lajos hadvezérét,

JOBBRA: A Nagy Lajos által megerősített Töröcsvár vára a Déli-Kárpátokban.

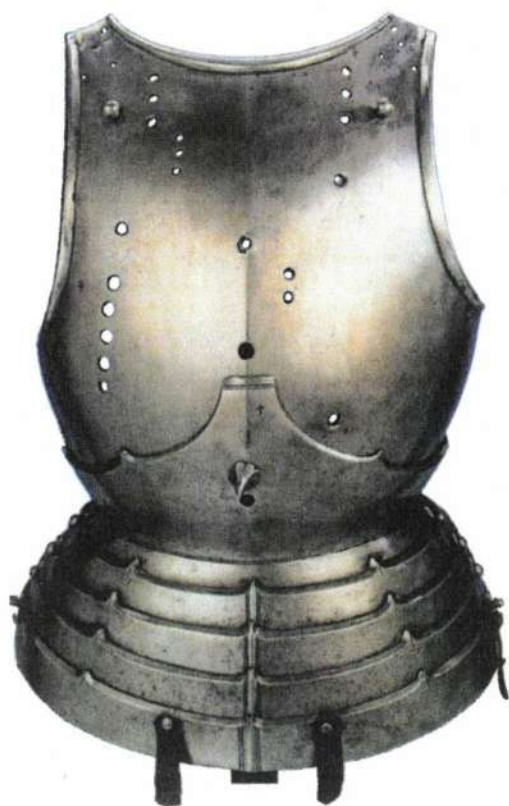
Nagy Lajos uralmának vége felé angol íjász zsoldosok védték a szorost

Himfi Benedeket, hogy ne merészeljen pénzt elfogadni a szövetséges padovai fejedelemtől. 1380-ban azt is megtiltja vezéreinek, hogy „segélyt” csikarjanak ki Firenze városától. Mindezek az uralkodói kincstár stabilitásáról tanúskodnak. Ugyanakkor, ugyancsak 1380-ban Lajos tízezer aranyért elzalogosított egy szlavóniai várost – nyilvánvalóan pillanatnyi pénzzavarról volt szó.

1373-ban a Velence elleni háborúban Treviso ostromára vonult az országos haderő. Az olasz krónikás elbeszélése szerint Lajos király hazaküldte a zágrábi táborban gyülekező serege nagy részét, mert annyian voltak, hogy a környék nem tudta eltartani őket. (Ez valóban lovagias tett volt!)

Sok vár akkor lakótoronyból és hozzá csatlakozó épületekből állt. A 14. század háborúiban – úgy tűnik – a várak ostroma és bevetele volt egy-egy hadművelet célja. Ezután be lehetett vonulni a bevett erősség által védett területre, ahol élelmet és lovaiknak takarmányt is találtak. A mai értelemben vett komoly logisztikai előkészületek nem folytak, de a felelős hadvezetés igyekezett a hadjáratot megelőzően felderítést végezni, s megkísérelte, hogy élelmet biztosítson katonáinak. Jó előre vadászatokat tartottak, s szárított hússal, gabonaneműekkel, szerszámokkal, ostromszerekkel megrakott szekerek (ha víz volt a közelben, hajók) kísérték a hadra kelt sereget. (Miután Nagy Lajos megvetette a lábát az Adriai-tenger partján, tengeri flottát szervezett – tengernaggyal az élén.) Ha az

*Arcvértes tornasisak,
amelyhez eredetileg a vállat
védő sodronyvért csatlakozott
(14. század)*

élelem elfogyott, helyszíni beszerzéssel, rekvirálással pótolták. Esetenként már a csata közben kiváltak egyesek a hadrendből, s elkezdték az ellenség táborát, a környék lakosságát fosztogatni. Ezt a hadvezetés általában „elnézte”, a szigorú büntetés könnyen az egész sereg felbomlásához vezethetett volna. (Persze az ellenség sem viselkedett másként.) Elvileg a katonának – főleg ha zsoldos volt – kellett a saját és beosztottai ellátásáról gondoskodnia. Drága fegyverzetét is saját magának kellett beszereznie. A zsold azonban bőséges volt (persze ha idejében kifizették...). Egy ló és a fegyverzet 15-20 aranyba is került Itáliában. Egy lovas katona havi 5-8 aranyat kapott – amikor egy bolognai egyetemi professzor havi 6 aranyat.

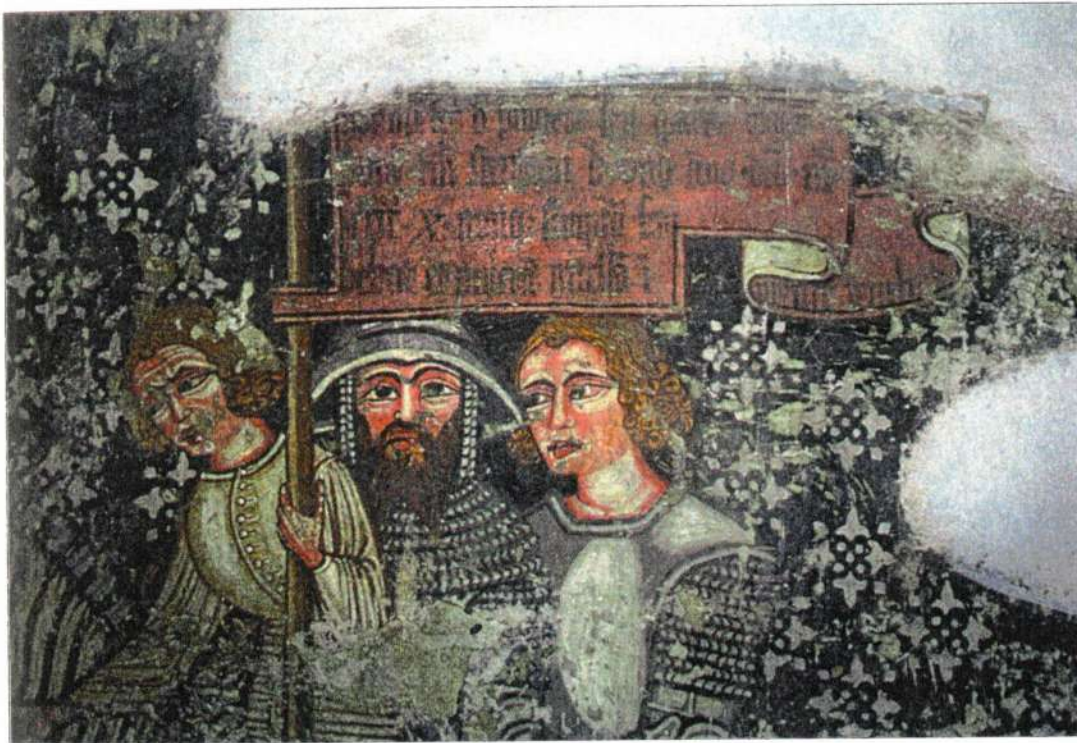
A hadsereg megfelelő számban alkalmazott haditechnikai eszközöket, ostromgépeket, faltörő

*El mellvért a 14. századból,
et viselgetett Toldi Miklós is*

kosokat. A Raguzai Köztársaság 1378-ban már gyártott ágyúkat, így ebben az évben San Lorenzo ostrománál már ezeket is alkalmazhatták a hagyományos ostromgépek mellett. (Kezelőik dalmát, itáliai, esetleg német tüzemesterek voltak.) A korai ágyúk nagyot durrantak, de pontosságuk és hatóerejük még sok kívánnivalót hagyott maga után. Egy évszázaddal később még I. Mátyás királyunk is többre becsülte a régi kőhajító gépeket.

A nehézfegyverzetű lovasokban szűkölködő, de pénzügyi forrásokkal jól ellátott Nagy Lajos király nápolyi hadjáratait (1347–1348, 1350) több tisztségviselői csapat mellett elsősorban Itáliában felfogadott, leginkább német és olasz zsoldosokkal folytatta. A magyar és a zsoldoseregek katonai szempontból sikeresek voltak, a távoli Nápolyt azonban erős tengeri hajóhad nélkül nem lehetett megtartani. Ezért (miután kétszer is elfoglalta a Nápolyi Királyságot) Lajos kivonult az országból.

A zsoldosok katonai tudását az Itáliában vitézkedő magyar katonák is elsajátították, s többüknek annyira megtetszett a zsoldos katonai életforma, hogy a magyar seregek kivonása után ezt választották, s olasz földön maradtak. Legismertebb közöttük az a Toldi Miklós, aki (az Ilosvay Selymes Péter hagyományait követő Arany János hőseivel szemben) egy angolokból és magyarokból álló, mintegy 5000 főnyi zsoldos „fehér csapat” egyik vezéréként 1365-ben Lajos királyunk korábbi ellenfele, Johanna

Az erdélyi Székelyderzs középkori templomának falán páncélban ábrázolta kora katonáit az ismeretlen festő

királynő szolgálatába szegődött. Hazájába visszatérve különböző (gömöri, zalai, szabolcsi) ispáni méltóságokat töltött be, és Arany hőseivel ellentétben jócskán túlélte királyát.

A Nagy Lajos halálát követő trónharcok azzal jártak, hogy a „királyi” haderő részekre szakadt: a Kis Károly pártjára álló bárók seregei, vagyis az „országos” haderő egy része most egyben a nápolyi királyjelölt katonai erejévé vált. Zsigmond csak nagy anyagi áldozatok árán, külföldi rokonaitól kapott idegen seregek élén tudta legyőzni a Horvátiakat.

A balkáni területen előretörő török hatalom egyre nagyobb fenyegetést jelentett az ország számára. Az erőskezű Károly Róbert és Nagy Lajos uralkodása idején a lakosság „elszokott” az országba betörő, külső támadásoktól, s bár az 1222. évi *Aranybulla* ilyen esetekben minden nemest felkelésre

A térképen évszámok segítségével követhetjük nyomon Nagy Lajos háborúit. A lengyeleket segítve vett részt az akkor még pogány litvánok elleni harcokban, balkáni hadjáratait a bittérítés szándéka is motiválta, míg Nápolyba öccse meggyilkolását megbosszulandó indult útnak. Csapatái élén maga a király állt

kötelező előírása nem merült feledésbe, az egyes magánföldesúri, kisebb nemesi haderők lomhák voltak, az uralkodó személyes utasításaira vártak. Az 1360-as évek bulgáriai és az 1370-es évek Velence ellenes hadműveletei idején már sor került török-magyar összecsapásokra, sőt a Velence szolgálatában álló törökök egy nagyobb magyar sereg egy részét foglyul is ejtették. Az első komolyabb törökellenes csatákra azonban csak az 1390-es években került sor.